

О. В. ІГНАТЮК

Апеляційний суд Київської області

СУТНІСТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ЯК ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2017, вип. 54(3), с. 5–11

Аналізується поняття оперативно-розшукових заходів у нормативно-правових документах, досліджується сутність оперативно-розшукових заходів як засобів доказування у кримінальному провадженні.

Україна як молода держава переживає важливий новий історичний етап свого розвитку. На порозі третього тисячоліття вона здобула незалежність, свободу, право розпоряджатися власним майбутнім. Це створило передумови для розбудови держави, динамічного та неухильного зростання якісних показників, визначення своїх пріоритетів і партнерів, а також входження до світового співтовариства [1, 49]. Шлях перетворень, на який стала сучасна Україна, вимагає змін структури економічних відносин, політичної традиції, устрою життя [2; 3, 64].

Але, на жаль, спостерігається й розвиток злочинності, що відбувається як через об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки систем забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює надвисокий рівень латентності злочинності, безкарність винних у вчиненні злочинів та в цілому неспроможність правоохоронних органів у сучасних умовах ефективно протидіяти злочинності [4, 207].

Різка зміна структури злочинності, підвищення її професійного рівня, а також якісні зміни в структурі злочинності, коли агресивна злочинність стає жорстокішою, а економічна — організованою і транснаціональною, зумовила необхідність доповнити КПК України (1960 р.) нормами, які одночасно і прямо приписували використання оперативно-розшукових заходів для вирішення завдань кримінального судочинства (ст. 67, 97). Все це свідчить про значимість оперативно-розшукових заходів під час досудового провадження в кримінальному судочинстві [5, 144]. Тому ця проблема останнім часом постійно знаходиться у центрі наукових і практичних працівників [6, 74].

Теоретичну базу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних вчених, які вивчали різні проблемні аспекти оперативно-розшу-

кових заходів та використання їх результатів у доказуванні. Зокрема, праці: М. В. Багрія, Б. Г. Бараненка, Р. І. Благуті, В. О. Глушкова, М. Л. Грібова, А. М. Кислого, В. А. Колесника, С. С. Кудінова, Є. Д. Лук'янчикова, Д. Й. Никифорчука, М. А. Погорецького, Є. Д. Скулиша, Д. Б. Сергєєвої, С. Р. Тагієва, О. Ю. Татарова, В. Г. Уварова, Д. М. Цехана, С. С. Чернявського, Р. М. Шехавцова, М. Є. Шумили та ін.

Проаналізуємо законодавчі акти, що стосуються оперативно-розшукової діяльності (ОРД), які були прийняті за часів незалежності України, й деталізуємо сутність оперативно-розшукових заходів, як засобів доказування у кримінальному провадженні.

У роки незалежності активно здійснювалися наукові дослідження у різних галузях суспільних наук з огляду на практики протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами. Розвиток теорії ОРД відбувається з використанням досягнень широкого спектра галузей наукового знання, проте досі не склався узгоджений погляд щодо сутності, змісту та кількості форм ОРД [7].

А. Г. Маркушин [9] відзначив, що процес визначення сутності ОРЗ продовжується з часів зародження діяльності з оперативного розшуку. Зрозуміло, за різної доби зміст та способи здійснення заходів мали суттєві особливості, які проявляються, найперше, у співвідношенні предметів документування та доведення [8].

У навчальному посібнику “Оперативно-розшукова діяльність” (кол. авторів, заг. ред. О. М. Джужі) [10] констатується, що “специфіка засобів пізнання в ОРД полягає в тому, що більшості з них притаманні конспіративність, конфіденційність і відсутність жорстких форм регламентування... П. І. Попов зазначав, що “чим менше обрядності, чим більше простоти, тим швидше ці дії досягають своєї мети”.

У монографії С. Р. Тагієва “Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України” [11] досліджується оперативно-розшукова діяльність, в межах якої здійснюються всі необхідні оперативні заходи в порядку, передбаченому Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” (див. у редакції від 12.04.2017 на Офіційному веб-порталі Верховної Ради України, URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>) та відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами. Там само зазначено, що у КПК України не визначається категорія осіб, щодо яких слідчий (прокурор, слідчий суддя, детектив) може приймати рішення про застосування негласних слідчих (розшукових) дій [11]. Тож є підстави підняти питання про усунення розбіжностей між Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність”, КПК України і відомчими наказами та інструкціями у визначенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій [12].

Вочевидь, із системи ОРД на цей час вилучено функцію безпосереднього розкриття злочинів, а також функцію оперативно-розшукового супроводження досудового слідства. Але при цьому заходи й засоби ОРД, які раніше використовувалися під час реалізації функцій ОРД, у трансформованому й процесуалізованому вигляді законодавчо запроваджено в систему кримі-

нального провадження в статусі слідчих (розшукових) і НСРД, що мають здійснюватися на підставі й процесуальних засадах, урегульованих нормами нового Кримінального процесуального кодексу України. Проведення вказаних дій, як уже наголошувалося, поряд зі слідчим покладається за його дорученням (або за вказівкою прокурора) також і на уповноважені оперативні підрозділи (п. 3 ч. 2 ст. 40, ч. 6 ст. 246 КПК; ч. 4 ст. 7 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”). Виконання цього доручення вже не належить до функції власне самої оперативно-розшукової діяльності, але разом із тим йдеться про функцію (обов’язок) оперативних підрозділів щодо участі їх у кримінальному провадженні, зокрема про проведення ними НСРД під час досудового розслідування злочинів [13, 29].

З метою розкриття сутності охоплених цим поняттям явищ та процесів об’єктивної дійсності звернемося до порівняльного аналізу окремих положень законодавства про ОРД. У модельному Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” (1997 р.) поняття оперативно-розшукового заходу було відсутнє [14].

При цьому зазначений законодавчий акт від 2006 року закріплює кілька фундаментальних визначень, серед яких і поняття оперативно-розшукових заходів, під якими розуміється встановлена національним законом система заходів, що здійснюється гласно і негласно уповноваженими державними органами з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [15]. Слід зазначити, що закріплення визначення оперативно-розшукових заходів у модельному законодавстві про оперативно-розшукову діяльність є віддзеркаленням загальної для держав – учасниць СНД тенденції до вдосконалення понятійного апарату оперативно-розшукової діяльності. Визначення оперативно-розшукових заходів, запропоноване модельним Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність”, відображено в законодавстві про оперативно-розшукову діяльність багатьох країн СНД, таких як, наприклад, Таджикистан, згідно з яким під оперативно-розшуковими заходами розуміється встановлена законодавством система заходів, що застосовуються, гласно або негласно, органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [16; 17].

В однойменному законі Туркменистану наводиться визначення, згідно з яким оперативно-розшуковий захід – це окрема гласна чи негласна дія органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність для виконання завдань, визначених законодавством Туркменистану про оперативно-розшукову діяльність [18].

В оперативно-розшуковому законодавстві Республіки Казахстан визначення оперативно-розшукового заходу існувало і до 2006 року, де під оперативно-розшуковими заходами розумілися дії органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, в межах своєї компетенції, спрямовані на вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [19]. Однак у 2009 році законодавча норма, яка закріплювала оперативно-розшукові заходи, була викладена в новій редакції, відповідно до якої визначення оперативно-розшукових заходів відсутнє [17; 20].

Щодо визначення поняття та сутності ОРЗ в законодавстві України необхідно відзначити, що зрушення в цьому напрямі почалися з 2008 по 2012 рр., а фундаментальні розробки започатковані лише з 2016 та 2017 рр., про що свідчить низка наведених законопроектів про ОРД.

У повідомленні від 3 березня 2008 р. на офіційному порталі Верховної Ради України “Народні депутати пропонують прийняти у новій редакції Закон “Про оперативно-розшукову діяльність” зазначено: “Метою законопроекту (реєстраційний № 2134 від 21.07.2008 р.) визначено подальше вдосконалення оперативно-розшукової діяльності в умовах становлення в Україні громадянського суспільства та правової держави. ... У проекті уточнено поняття та принципи оперативно-розшукової діяльності, розширено перелік її завдань у протидії злочинності” [22]. При цьому слід зазначити, що були запропоновані певні спроби конкретизації визначення оперативно-розшукових заходів у цьому законопроекті. Проте зазначений законопроект не вніс ясності у розуміння загального поняття оперативно-розшукового заходу [21].

Прийняти новий закон про ОРД виявилось набагато складніше, ніж внести певні зміни й доповнення до чинного. Цю тезу черговий раз було підтверджено після прийняття у 2012 році КПК України, коли замість радикального оновлення оперативно-розшукового законодавства було запроваджено досить примітивні зміни до Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, які лише пристосовували діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів до нових юридичних умов [23, 128].

Наступним позитивнішим кроком було наведено визначення у проекті Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” (реєстраційний № 4778 від 03.06.2016 р.) у ст. 10, а саме: оперативно-розшукові заходи — “передбачена чинним законодавством система дій, спрямованих на використання оперативно-розшукових засобів та методів, що здійснюють у межах своєї компетенції спеціально уповноважені підрозділи та їх посадові особи, із метою вирішення конкретних завдань оперативно-розшукової діяльності та забезпечення кримінального судочинства” [24].

З цього приводу Голова Правління Інтернет Асоціації України О. Федієнко виражає сумнів у доцільності визначення деяких спеціальних термінів (наприклад, “інформаційна система”), які надаються не в контексті визначення оперативно-розшукового заходу у проекті Закону, що саме їх проведення унормовує [25]. Більшість серед професійної спільноти правознавців не підтримує таку позицію. Такої ж думки 89 % опитаних суддів та 96 % правоохоронних органів, оскільки чітко визначене поняття ОРЗ сприятиме дотриманню оперативними підрозділами прав та свобод людини, а також підвищенню ефективності цієї діяльності у протидії злочинності.

В іншому проекті Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” (реєстраційний № 6284 від 04.04.2017 р.) також у ст. 10 визначено, що “оперативно-розшукові заходи — передбачена чинним законодавством система дій, спрямованих на використання оперативно-розшукових засобів та методів, що здійснюють у межах своєї компетенції спеціально уповноважені підрозділи та їх службові особи, із метою вирішення конкретних завдань

оперативно-розшукової діяльності та забезпечення кримінального судочинства” [26].

Отже, проаналізувавши законодавство України, порівнявши його із законодавством зарубіжних країн, дослідивши низку наукових, науково-практичних видань за вказаним напрямом, констатуємо, що оперативно-розшукові заходи розглядаються як система дій, виконуваних безпосередньо оперативним підрозділом за потребою із використанням спеціальних технічних засобів та відносин конфіденційного співробітництва, що регламентуються спеціальними нормативними актами та передусім мають на меті здобуття оперативної інформації, необхідної для вирішення конкретних оперативних завдань. У цьому контексті слід наголосити, що сенс і сутність оперативно-розшукових заходів полягають саме в їх подальшому використанні у кримінальному провадженні для організаційно-тактичного забезпечення проведення в подальшому негласних слідчих (розшукових) дій.

Джерела

1. *Севрук В. Г., Павленко С. О.* Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі // *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України*. 2016. № 1 (98). С. 49–62.
2. *Медведев О. В.* Етнічна злочинність в циганському середовищі // *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 235–241.
3. *Sevruk V.* Definition and classification of the ethnic crime in Ukraine // *European Reforms Bulletin: scientific peer-reviewed journal*. 2016. № 1. P. 64–68.
4. *Бесчастний В.* Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.
5. *Письменний Д. П.* Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні України // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. № 3 (2). С. 143–146.
6. *Павленко С. О.* Шляхи удосконалення правового регулювання протидії особам, віднесеним до категорії “злочинці у законі” в Україні // *Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Серія “Юридичні науки”*. 2016. Вип. 6. Т. 3. С. 73–79.
7. *Халілев Р. А.* Форми оперативно-розшукової діяльності та проблеми їх класифікації [Електронний ресурс] // *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2012. № 4. С. 555–561. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_4_82
8. *Ларичев В. В.* Попереднє розслідування злочинів в США і Німеччині: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004.
9. *Маркушин А. Г.* Оперативно-розыскная деятельность: учебник для вузов. М.: Юрайт, 2012. 399 с.
10. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / О. М. Джужа та ін.; за ред. проф. О. М. Джужи. К.: Правова єдність, 2009. С. 11.
11. *Тазієв С. Р.* Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія. К.: Дакор, 2015. 439 с.
12. *Вязьмікін С. А.* Шляхи удосконалення оперативно-розшукового законодавства [Електронний ресурс] // *Науково-практична Інтернет-конференція 10.12.2015. Секція №5*. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1163%3A010116-21&catid=139%3A5-1215&Itemid=171&lang=ru

13. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навч.-практ. посіб. / Б. І. Бараненко та ін. Луганськ: МВС України, Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 416 с.
14. Об оперативно-розыскной деятельности : Модельный Закон от 06.12.1997 № 10-12 // Правовой справочник “Законодательство” на DVD. Изд-во “Юрист”, 2013.
15. Об оперативно-розыскной деятельности: Модельный Закон от 16.11.2006 № 27-6 // Правовой справочник “Законодательство” на DVD. Изд-во “Юрист”, 2012.
16. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Таджикистан от 25.03.2011 № 687 [Электронный ресурс] // URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc
17. *Онофрейчук А. Д.* Актуальні питання правової природи та визначення оперативно-розшукових заходів // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия “Юридические науки”. Т. 27 (66). 2014. № 1. С. 181–186.
18. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Туркменистана от 23.09.1994 № 965-XII [Электронный ресурс] // URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action>
19. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15.11.1994 № 154-XIII // Правовой справочник “Законодательство” на DVD. Изд-во “Юрист”, 2012.
20. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан № 187-IV ЗРК от 17.07.2009.
21. Про оперативно-розшукову діяльність: Проект Закону України (нова редакція) на заміну раніше поданого, реєстр. № 2134 від 21.07.2008 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
22. Народні депутати пропонують прийняти у новій редакції Закон “Про оперативно-розшукову діяльність”: Повідомлення [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. 3 Березня 2008 р. URL: <http://iportal.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/12896.html>
23. *Сухачов О. О.* Поняття, перелік і класифікація оперативно-розшукових заходів як основа дослідження питань їх конспірації // Вісн. Запорізького нац. ун-ту. № 2. 2016. С. 125–132.
24. Про оперативно-розшукову діяльність України: Проект Закону України № 4778 від 03.06.2016 [Електронний ресурс]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH3OQ00A.html
25. Щодо пропозицій до проекту Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”: лист № 141/1-4 від 01.09.2016, реєстраційний № 4778 від 03.06.2016 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.inau.org.ua/document/lyst-no1411-4-vid-01092016-shchodo-propozyciy-do-proektu-zakonu-ukrayiny-pro-operatyvno>
26. Про оперативно-розшукову діяльність: Проект Закону № 6284 від 04.04.2017 [Електронний ресурс]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61497

Ігнатюк О. В. Сутність оперативно-розшукових заходів як засобів доказування у кримінальному провадженні. Розглядаючи оперативно-розшукові заходи як систему дій, виконуваних безпосередньо оперативним

підрозділом, за потребою із використанням спеціальних технічних засобів та відносин конфіденційного співробітництва, що регламентуються спеціальними нормативними актами, констатовано, що вони передусім мають на меті здобуття оперативної інформації, необхідної для вирішення конкретних оперативних завдань. Сенс і сутність оперативно-розшукових заходів полягають саме в їх подальшому використанні у кримінальному провадженні для організаційно-тактичного забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ignatyuk O. V. The essence of operational-search activities as means of evidence in criminal proceedings. Considering operational-search measures as a system of actions carried out directly by the operational unit, if necessary using special technical means and relations of confidential co-operation, which are regulated by special regulations, it was stated that they primarily aim at obtaining the operational information necessary for solving specific operational tasks. The meaning and essence of operational-search activities is precisely in their further use in the criminal proceedings for organizational and tactical securing of further conducting of secret investigation (search) actions.

Игнатюк О. В. Сущность оперативно-розыскных мероприятий как средства доказывания в уголовном производстве. Рассматривая оперативно-розыскные мероприятия как систему действий, выполняемых непосредственно оперативным подразделением, по необходимости с использованием специальных технических средств и отношений конфиденциального сотрудничества, которые регламентируются специальными нормативными актами, констатировано, что они прежде всего имеют целью получение оперативной информации, необходимой для решения конкретных оперативных задач. Смысл и сущность оперативно-розыскных мероприятий заключаются именно в их дальнейшем использовании в уголовном производстве для организационно-тактического обеспечения проведения негласных следственных (розыскных) действий.

Надійшла 18 вересня 2017 р.